

Рецензія на книгу *Жінки і гендер Бога*

Women and the Gender of God. By Amy Peeler. Grand Rapids, MI: William B. Eerdmans Publishing, 2022. 274 p. ISBN 9780802879097 (pbk); \$23.96.

Анастасія РЯБЧУК

Національний університет «Кієво-Могилянська академія», Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-1206-1279

Еймі Пілер – священниця Єпископальної церкви США, професорка теології та викладачка курсів із Нового Завіту в Уїтон-коледжі – передусім відома своїм внеском до досліджень Послання до Євреїв. Її попередня книга – «Ти мій син: Божа родина в Посланні до Євреїв», тож не дивно, що тема батьківства і синівства певною мірою «перекочувала» і до її нової книги, що має назву «Жінки і гендер Бога». У ній Пілер критикує негативні наслідки наших гендерованих уявлень про Бога Отця і Бога Сина як осіб чоловічої статі, водночас не відмовляючись від цих традиційних титулів і не заперечуючи цінності понять батьківства та синівства у наших взаєминах з Богом. Однак вона стверджує, що надміру «маскулізовані» образи Бога призводять до сприйняття жінок як нижчих та підпорядкованих чоловікам. Отже, гендерна нерівність у християнських суспільствах для Пілер принаймні частково пов'язана з хибною теологією, хибним розумінням Божої сутності.

До написання книги авторку мотивували спостереження за її власним оточенням. Як священниця, Еймі щотижня звершує таїнство Євхаристії у церкві, що дозволила свячення жінок лише наприкінці ХХ століття. Вона не раз стикалася з критикою, що жінка не може представляти Ісуса Христа, оскільки той був чоловіком. Також і в позалітургійних контекстах Еймі часто наражалася на критику лідерських ролей жінок – мовляв, у Біблії сам Бог як чоловік показує нам модель чоловічого лідерства. Але найбільшим шоком для Еймі була репліка одного хлопчика на дні народження її сина: «Я більше люблю хлопчиків, бо Ісус був хлопчиком». Про ці особисті досвіди вона пише вже наприкінці книги, але, як на мене, артикулювати свою позиційність корисно відразу, на початку, щоб читачам була зрозумілою авторська оптика.

Еймі Пілер у книзі «Жінки і гендер Бога» однозначно позиціонує себе в традиції феміністичної теології. Притаманним цій традиції є критика патріархальних цінностей християнства і наголос на рівній гідності чоловіків та жінок. До такої критики належить зокрема і заперечення, що Бог є чоловічої статі. Це твердження на перший погляд видається доволі ортодоксальним, адже всі ми знаємо, що принаймні дві особи з Трійці (Отець і Святий Дух) не мають статі, а чоловічі чи жіночі займенники ми використовуємо через обмеження наших людських мов, щоб передати словами людські досвіди Бога, які завжди будуть неточними і неповними. До того ж, про Бога автори Біблії пишуть і у гендерно-нейтральні способи – як про Утішителя, Творця, Мудрість тощо, і навіть порівнюють із жінкою, зокрема з турботливою мамою, яка піклується й оберігає своїх дітей. Водночас нещодавні пропозиції обмежити використання чоловічих займенників у літургійних текстах і молитвах Англіканської церкви зустріли шквал критики і всередині Церкви, і від вірян інших деномінацій. Аргументу, що Бог Отець – не чоловік, Еймі Пілер приділяє перший розділ книги – «Отець, який не є чоловічої статі» (The Father Who Is Not Male), а у четвертому розділі – «Бог не є маскуліним» (God Is Not Masculine) – розвиває цю тему, наголошуючи на ролях Бога, які не асоціюються виключно з традиційними чоловічими ролями. Пілер вважає, що сприймати Бога як «більш схожого на чоловіків» – небезпечно, адже таке сприйняття обмежує Бога і заганяє його у штучно створені людьми рамки.

У твердженнях про Ісуса Христа, звісно, складніше заперечувати його чоловічу стать (хоча такі думки теж існують, зокрема, що Ісус був інтерсексом, чи що його стать неможливо визначити у звичних фізіологічних категоріях, адже у його зачатті не брав участі чоловік із ХУ хромосомами). Але навіть коли ми говоримо про Ісуса, більшість погоджується, що у Символі віри вислів «став людиною» акцентує не на чоловічій статі Ісуса, а на спільному досвіді усіх людей, незалежно від статі, для яких Ісус стає Спасителем. Україномовним вірянам, можливо, легше прийняти це твердження, оскільки у нашій мові слово «людина» – жіночого роду. Але навіть у наших літургійних традиціях досі немає однозначності щодо доцільності заміни давнішого запозичення з церковнослов'янської «чоловіколюбець» на «людинолюбець» – із наголосом на Божій любові до всього людства, а не лише до чоловіків.

Якщо про Бога Отця Еймі Пілер пише, що він не є чоловіком, то про Ісуса Христа – що він є «чоловіком, не схожим на інших». Для тих, хто приймає Символ віри, Ісус Христос «був зачатий від Святого Духа і Марії Діви, і став людиною». Боже втілення відбулося без жодної участі чоловіка, а єдиною людиною, яка брала безпосередню участь у виношуванні та народженні Божого Сина, була жінка на ім'я Марія. Якщо свою Божественну природу Ісус отримав від Отця, то людську природу він отримав від Марії, підсумовує Пілер. Жіноче тіло і жіноча агентність були необхідними у таємниці Втілення.

Два розділи, присвячені Марії – розділ 2 «Святість і жіноче тіло» (Holiness and the Female Body) і розділ 3 «Честь і агентність» (Honor and Agency) – зворушливі, нюансовані і навіть дещо несподівані для протестантизму. Для втілення у людській

плоті Бог обрав жінку, а отже ми більше не можемо стверджувати, що жіноче тіло – «гріховне» чи «нечисте», адже саме в жіночому тілі був зачатий, виношений і народжений наш Спаситель. Ба більше, від моменту Благовіщення Бог цінує агентність Марії, її активну роль як пророка: на ній наголошують євангелісти, починаючи від Маріїного «Fiat» і «Magnificat», до її слів у Кані «робіть, як Він скаже», а також на її присутності біля хреста і серед апостолів у день Пятидесятниці. Католицькі феміністичні теологи(ні) часто віддають чільне місце Марії, але така увага в протестантських колах є радше винятком (хоча Єпископальну церкву, до якої належить Пілер, можна вважати «місточком» між цими двома світами).

Попри заслуги авторки у критиці хибних та принизливих для жінок тверджень про «маскулінного» Бога, її голос у книзі «Жінки і гендер Бога» не завжди звучить переконливо навіть для читачів і читачок, які поділяють таку феміністичну оптику. Скажімо, тези про теологічний корінь гендерних нерівностей у християнських суспільствах можна протиставити тезу про антропологічний корінь теологічних непорозумінь щодо гендеру Бога. Оскільки нашим суспільствам притаманні гендерні нерівності, ми «накладаємо» це гендероване сприйняття світу на наше розуміння Бога (а не навпаки – що наше хибне розуміння Бога веде до гендерних нерівностей, як стверджує Пілер). Також, з огляду на увагу Пілер у її попередніх працях до позитивних аспектів концептів батьківства і синівства у розумінні Бога, вражає те, що в цій книзі – на противагу нюансованому жіночому образу Марії – ми не бачимо подібних позитивних маскулінних образів. Навпаки, будь-які маскулінні асоціації відкидаються, про що свідчать назви 4-го розділу – «Бог не є маскулінним» (God is not Masculine) і 5-го – «Спаситель-чоловік» (The Male Savior). Така позиція ускладнює розуміння тих біблійних пасажів, де йдеться про Бога у маскулінних категоріях, зокрема як про нареченого чи як воїна.

Проблематичною є також і теза Пілер, що Ісус – «чоловік, не схожий на інших чоловіків», адже Церква стверджує, що Ісус був у всьому подібним до людей, окрім гріха. Ісус не відкидає чоловічої анатомії чи рис характеру, які ми сприймаємо як «маскулінні», а радше показує, якими є чоловіки, коли їхня фізіологія і характер не спотворені гріхом. Інша справа, що риси, які вважаються «маскулінними» і «фемінними», можна переозначити як «загальнолюдські» (і ця теза змістила би акцент із тези, що Ісус «став чоловіком», на тезу, що Він «став людиною», тобто прийняв людську подобу і показує нам, не якими є чоловіки за Божим задумом, а якими є люди – і чоловічої, й жіночої статі). Але Пілер не йде цим шляхом і створює сама собі додаткові проблеми, які на загал не є проблемами християнської Церкви. Вона пише, що «Спаситель, втілений у чоловічому тілі, але з плоттю, наданою жінкою, спасає усіх», і що якби він був жінкою, то в ньому не було би нічого від чоловічої статі, тож він не міг би бути Спасителем чоловіків. Але тоді можна спитати, чи спасає Він народи інших країн і континентів та людей, які інакші чи суттєво відрізняються фізіологічно? Ми цих запитань не ставимо, бо таємниця Втілення наголошує на людській подобі Ісуса, а не на його чоловічій статі. Бог цінує жінок не тому що матір'ю Ісуса була жінка, а тому що він цінує всіх людей.

Останнє критичне зауваження стосується провокативної назви книги. З огляду на те, наскільки тригерним є слово «гендер» у деяких християнських колах, можна припустити, що читачі з більш консервативними поглядами лише від однієї обкладинки отримають упереджене сприйняття всієї книги і не помітять тих цінних спостережень, які адресовані їм (і які вони поділяють, будучи християнами, навіть якщо не артикують у такий спосіб як Пілер). Але попри це та інші зауваження, варто позитивно оцінити готовність авторки розглянути таку складну тему з позиції не тільки феміністки, а й християнки, яка вірна традиції, ключовим доктринам Церкви і посланню Євангелія про Божу любов до всього людства, тобто до жінок нарівні з чоловіками.

Anastasiia RYABCHUK

National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-1206-1279

Надійшла до редакції / Received 12.03.2024

Прийнята до публікації / Accepted 25.03.2024